

Descartes'in Epistemolojisinde Tanrı'nın Yeri

Ülker Öktem*

Özet

Bu makalede, Descartes'in açık-seçik, kesin ve güvenilir bilgiye ulaşabilmek için izlediği yol ve bu yolda Tanrı'ya verdiği inkâr edilemez yer söz konusu edilecektir. Böylece, onun, bir yandan epistemolojiden hareketle ontolojisini nasıl kurduğu; başka deyişle, epistemolojisinin ontolojisine nasıl temel teşkil ettiği; öte yandan ontolojisinin epistemolojisini nasıl belirlediği gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Descartes, hakikate ilişkin kesin, açık-seçik, güvenilir bilgiye ulaşmak istemiş ve bu yüzden, herşeyden, o zamana kadar kendisine öğretilmiş olan bütün bilgilerden ve bilgi edinme yöntemlerinden şüphe ederek işe başlamıştır. Bu şüphesinin sonunda da, şüphe ettiğinden artık şüphe etmediğini, bunun ise, bir çeşit düşünme olduğunu, dolayısıyla var olduğunu çıkarmış, yani "*düşünüyorum öyleyse varım*" şeklinde ifade edilebilen *Cogito'ya* ulaşmıştır. İlk ilke olarak nitelediği *Cogito'ya* zihinsel sezgiyle bir anda ulaştığını söyleyen Descartes¹, böylece, kesin ve

* Doç. Dr., A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Felsefe Bölümü.

¹ Her ne kadar, Descartes, *Cogito'nun* sezgiyle kavranan ilk ve tek hakikat olduğunu vurgulamışsa da çağdaşı Gassendi, *Cogito'ya* kıyasın bir parçası olarak görmüş, dolayısıyla, onun gerçekten bir ilk ilke olmadığını söylemiştir. Bu kanaatta olanlardan birisi de, B. Williams'tır. Oysa, *Cogito'nun* çıkarımsal olduğunu kabul etmek, onun ilk hakikat olmadığını iddia etmek demek olur ki, bu da bütün sistemi tehlikeye düşürür. Şu halde, *Cogito*, zihinsel sezgiyle kavranan ilk ve tek, fakat zorunlu bir hakikattir. *Cogito'nun* çıkarımsal bir hakikat olduğu yolundaki tartışmalara esasında, Descartes'in onu, zaman zaman bir çıkarım şeklinde ifade etmiş olması yol açmıştır. Şöyle ki, o, *Cogito* hakkında zaman zaman şu ifadeleri kullanmıştır: "*Düşünüyorum öyleyse varım*" deyince, hakikati söylediğimi bana temin eden, düşünmek için var olmak gerektiğini çok açık bir şekilde görmekliğimden başka bir şey olmadığını farketmişimden..." "...ve *düşünüyorum öyleyse varım*" önermesinin, düşüncelerini sırayla yürüten bir kimsenin karşısına çıkan hakikatlerin ilki ve en kesini olduğunu söylediğim zaman, bundan dolayı, önceden düşünmenin, kesinliğin, varlığın, düşünmek için var olmak gerektiğinin ve buna benzer diğer şeylerin bilinmesi gerektiğini inkâr etmedim". (Descartes, *Felsefenin İlkeleri*, I, 10; Descartes'in bu yapıtındaki *Cogito'ya* ilişkin bu sözleri, *Metot Üzerine Konuşma'da*. yer alan aynı konudaki sözlerini kuwetlendirir mâhiyettendir. Ayrıca, bu hususta, bkz. A.Weber, *Felsefe Tarihi* (çev. Vehbi Eralp), s. 136-137)

güvenilir bir bilgi dayanağı da elde etmiştir; ve artık, gerek Tanrı'nın gerekse dış dünyanın varlığı ve bilgisine buradan varmaya çalışmıştır.²

Şu halde, *Cogito*, insanın kendi bilincini doğrudan doğruya yaşaması olayı, kesinlikle kendisinden şüphe edilemeyecek olan bir olgudur ve Descartes'ın uzun ve dolambaçlı bir şüphe yolunun sonunda varmış olduğu kesin, doğru, apaçık, zorunlu ve sarsılmaz olan ilk hakikattir.

Anlaşılabacağı üzere, Descartes, bütün bir bilim binasını kurmak için sabit bir noktanın yeterli olacağı kanaatindedir. Nasıl ki, Arkhimedes, yer yuvarlağını bulunduğu yerden oynatmak ve başka bir yere götürmek için sağlam ve sabit bir noktadan başka bir şey istememişse, Descartes da, tüm felsefesini üzerine kuracağı böyle sağlam ve sabit bir nokta aramış ve bulmuştur. İşte bu nokta, *Cogito*'dur. Fakat aynı zamanda, Descartes, burada, *Cogito*'ya dayalı olarak Tanrı'nın varlığını kanıtlarken bir kısır döngüye de düşmüştür. Bu kısır döngüyü, devrin filozofu Gassendi, derhal farketmiş ve kendisini şu sözlerle uyarmıştır: "Bir yandan, Tanrı var olduğu, bu fikrin yaratıcısı olduğu ve aldatıcı olmadığı için açık ve seçik bir fikrin doğruluğunu kabul ediyorsunuz. Öte yandan, açık ve seçik bir fikre sahip olduğunuz için Tanrı'nın var ve yaratıcı olduğunu, aldatıcı olmadığını söylüyorsunuz. Buradaki kısır döngü aşıkardır".³

Gerçekten de, dikkat edilecek olursa, burada, bir kısır döngü vardır. Bir yandan, *Cogito* Tanrı'nın varlığından çıkarılırken, öte yandan, Tanrı'nın varlığı, *Cogito*'ya bağlanmış olmaktadır. "*Descartes Kısır Döngüsü* " (*Circle Carteseen*) adıyla tanınan, Gassendi'nin bu uyarısına ve itirazına karşılık olarak filozofumuz, yanıt vermekten geri kalmamıştır. O, *sezgiyle* kavranan açık-seçikliği, açık-seçik ilkelere çıkarılan sonuçlardan ayırmak gerektiğini; sezgiyle kavranan açık-seçiklik için Tanrı'nın varlığına ihtiyaç olmadığını, açık-seçik ilkelere çıkarılan sonuçlar için ise, hafızamızın bizi her zaman yanıltması mümkün olduğuna göre, Tanrı'nın varlığına dayanmak gerektiğini ifade

² Descartes'ın, Tanrı ve dış dünyaya ilişkin kanıtlarını burada uzun uzadıya sözü konusu etmeyeceğiz. (Bunun için bkz. *Meditations, I*, s.75-77; *Meditations, III*, s.81-89; *Meditations, V*, 93-96 , *Metafizik Düşünceler*, I, s.141-150; *Metafizik Düşünceler*, 111, s.169-200; *Metafizik Düşünceler*, V, s.219-231., *Discourse on the Method*, IV, s.52; *Metot Üzerine Konuşma*, s.153; Olivier Lacombe, *Descartes*, s.59-60; M.Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s.274.) Ancak, burada, Tanrı'nın varlığına ilişkin olarak, Descartes'ın söylediği şu sözlere sadece, işaret etmekle yetineceğiz: "Ne zaman şüphe ettiğimi, yani eksik ve başkasına bağlı bir varlık olduğumu gözönüne getirirsem, tam ve beğimsiz bir varlık, yani Tanrı fikri de o kadar açıklık ve seçiklikle zihnime gelmektedir. Bu fikrin bende bulunması veya benim var olmam dolayısıyla Tanrı'nın varlığını ve kendi varlığımın da tamamen ona bağlı olduğunu apaçık olarak çıkarıyorum; ve insan zihninin hiçbir şeyi bundan daha fazla apaçıklık ve kesinlikle bilebileceğini de sanmıyorum" (Descartes, *Metafizik Düşünceler*, s.203.)

³ Vehbi Eralp, Descartes Fiziğinin Metafizik Temelleri, *Felsefe Semineri Dergisi* I, s.141.

etmiştir. Böyle bir ayırım yapıldıktan sonra, kısır döngünün ortadan kalktığı görülür. *Cogito, sezgiyle* kavranan bir hakikat olduğu için, Tanrı'nın varlığına bağlı değildir. Fakat mesele, bununla da halledilmiş olmaz. Descartes'in "*Metot Üzerine Konuşma*" da ifade etmiş olduğu üzere, açık-seçik şeylerin doğruluğu da ancak Tanrı'nın var olması sayesinde sağlanabilir. Böylece, doğruluğu açık-seçik olarak bilinen şeylerin de doğru olarak kalmakta devam edebilmeleri için, yine, Tanrı'ya dayandırılmaları zorunludur.

Meselenin böyle iki yönlü olması, kanaatimca, Descartes'in epistemoloji-den hareketle ontolojiyi temellendirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Epistemolojiden hareket edilince, var olan açık-seçiklik, bilginin doğruluğunu sağlamaya yeterlidir. O bakımdan, Tanrı'nın varlığına dayanmaya ihtiyaç yoktur. Ontolojik açıdan ise, bir varlık olan hakikat, var olmakta devam etmek için, tüm diğer varlıklar gibi, Tanrı'nın varlığına muhtaçtır; çünkü varlıkların ilki ve temeli Tanrı'dır.

Şu halde, Descartes'a göre, Tanrı'nın varlığını bile inşa eden insan zihni olmakla birlikte, o, yine de Tanrı'ya muhtaçtır; yani Descartes'in epistemolojisi ile ontolojisi âdeta kaynaşmıştır. Bir yandan, epistemolojisi, ontolojisine temel teşkil ederken, öte yandan, sanki ontolojisi, epistemolojisini belirlemekte, kurmaktadır.

Descartes'a göre, açık-seçik, kesin ve güvenilir bilgiye zihnimiz, *sezgi* ve *çıkarışla* ulaşmakla birlikte, bu bilginin kesinliğinin garantörü, Tanrı'dır. Descartes'a göre, Tanrı, bize açık-seçik kavrama ve doğruyu yanlıştan ayırt etme gücü vermiştir. Bu konuda, Descartes şunları söylemiştir: "...Kendi tecrübemle biliyorum ki, bende bir hüküm vermek veya doğruyu yanlıştan ayırt etmek gücü vardır. Şüphesiz, diğer sahip olduğum şeyler gibi, bunu da bana Tanrı vermiştir. Tanrı beni aldatmak istemeyeceğinden, bu gücü gerektiği gibi kullandığım takdirde, hiçbir zaman aldanmama imkân olmayacaktır...Doğrusu da ancak ve yalnız Tanrı'yı düşündüğüm zaman, kendimde hiçbir yanılma ve yanlışlık sebebi görmüyorum."⁴

"Öte yandan, kendimi incelemeye koyduğumda, sonsuz yanılmalara maruz kaldığımı görüyorum. O halde, yanılmalarımın sebebi nedir? İlkin, Tanrı'nın bana verdiği doğruyu yanlıştan ayırt etme gücünün bende sonsuz olmadığındandır, ikinci olarak, müdrike ile iradenin birlikte iş görmesidir. Müdrikede hiçbir yanlış yoktur, irade ise, yeterince geniştir ve bana Tanrı'ya benzediğimi bildirir. Fakat ne sadece müdrike, ne de sadece irade, tek başına yanlışlarımın sebebidir. Bir şeyi yapabilmek veya yapamama; bir şeyi benimseyebilme ya da reddedebilme yetimiz

⁴ Descartes, *Metafizik Düşünceler III*, s.174; IV, s.204-205; *Meditations III*, s.88; IV, s.92-93.

olan irade, kuşkusuz, Tanrı'da, bendekinden çok daha geniştir. Yanılma, işte, bu benimseme ya da reddetme gücü olan iradenin ya da özgür seçişin iyi kullanılmayışından ileri gelmektedir. İrade, bende, müdrikeden daha geniş olduğu için, onu, müdrike ile aynı sınırlar içinde tutamayıp ister istemez, anlamadığım şeylere de yöneliyorum. Bu durumda da, irade, özü gereği, onlarla ilgisi olmadığından, kolayca yanlışla düşüyor ve dolayısıyla yanlışlığı doğru, kötüyü iyi yerine alıyor, böylece aldanıyor ve günah işliyorum. Eğer, Tanrı, beni hiçbir zaman aldanmayacak bir biçimde yaratmış olsaydı, şimdi olduğumdan çok daha fazla olgun olacaktım. Böyle olmadığı için, yani bana, asla yanılmamak olgunluğunu vermemiş olmasına rağmen, Tanrı'dan şikâyet etmeye de hiçbir hakkım yoktur; çünkü en azından, *üzerinde düşündüğüm şeylerin açık-seçik bilgisine mâlik olmak ve doğrulukları açıkça belli olmayan şeyler hakkında hüküm vermemek* benim iktidarımdır; bundan memnun olmalı ve bununla yetinmeliyim. Zihnimi sürekli olarak aynı düşünceye bağlayamamak, doğanın zayıflığından kaynaklanır. Bununla birlikte, herhangi bir düşünceyi sık sık zihinde tekrarlayarak ve ihtiyacım olduğu her anda onu hatırlayarak hafızama yerleştirebilirim ve bu suretle asla yanılmamak alışkanlığım kazanabilirim. Ancak kendisine müdrike tarafından açık ve seçik olarak sunulan şeyler hakkında bir hüküm vermesi için, irademi bilginin sınırları içerisinde zaptettiğim sürece, aldanmama imkân yoktur; çünkü açık ve seçik olan her idrâk, şüphesiz gerçek ve olumlu bir şeydir ve dolayısıyla kaynağı, yokluktan gelemez; ama, onun yaratana Tanrı olmak gerektir. Tanrı, son derece tam ve olgun olduğundan, hiçbir yanlışın sebep ve illeti olamaz.... Genel olarak, aldanmamıza sebep olan şey, çokça, hüküm verdiğimiz şeyin henüz tam bir bilgisini edinmeden, hüküm vermemizdir".⁵

Şu halde, Descartes'a göre, yeterince bilmediğimiz bir şey üzerine hüküm verdiğimiz zaman yanılırız. Ancak açık-seçik kavradığımız şeyler üzerine hüküm verdiğimiz takdirde hiç bir zaman yanılmamıza imkân yoktur.

" Ayrıca, beden de yanıltıcıdır.Yanılmada önemli bir rol oynayan bedenden kaynaklanan engeller iki tanedir. Birincisi, insanların yargıya varmakta acele etmeleri, ikincisi ise, peşin yargılara saplanmalarıdır"⁶

İnsanların yargıya varmakta acele etmelerini ise, Descartes, dört önemli nedene bağlamaktadır. Bunlar: *İnsanların kendi bilgi ve yeteneklerine fazlasıyla güvenmeleri, emekten kaçınmaları, bilgisizliklerini açığa vurmamak istememeleri ve problemleri etraflıca incelemek istememeleridir.*

⁵ Descartes, *Felsefenin tikeleri*, s. 48 ve dipnot 2; *Metafizik Düşünceler*, XV, s. 208-209/ 210-211/ 217-218; *Meditations* IV, s.92.

⁶ Descartes, *Metafizik Düşünceler* IV, s. 205-206; *Meditations* IV, s. 91-92. Ayrıca bkz. *Felsefenin İlkeleri*, s.48, dipnot 1.

Descartes'a göre, yanılmamızın ilk ve başlıca sebebi, çocukluğumuzda edindiğimiz peşin yargılardır. Bu peşin yargıları unutamamız ve zihnimizin yargıda bulunduğumuz şeyler üzerinde fazlaca durup yorulması, bizi yanılgıya sürükler. Ona göre, fikirlerimizi iyi ifade edemeyişimiz de yanılmamıza yol açar. Descartes'a göre fikirler, eğer yalnız kendiliklerinde olduğu gibi incelenir ve başka bir şeye bağlanmazlarsa, aslında yanlış olamazlar. "Zira, ister bir keçiyi, ister yarı aslan yarı keçi olan, ejderha kuyruklu bir masal yaratığını tahayyül edeyim, doğrulukları bakımından hiç fark etmez; yani biri diğerinden daha az doğru değildir. Yalnız, bu fikirlere ilişkin verilen hükümlerde yanlışlık bulunabilir. Bu da, bende olan fikirlerin benim dışımda olan şeylere benzer olduklarına hükmettiğim zaman olur. Zira, şüphesiz, fikirleri, dışarıda hiçbir şeye bağlamaksızın, yalnız düşüncemin tavır ve tarzları olarak düşünseydim, kolay kolay yanılmama vesile teşkil edemezlerdi."⁷

Doğruluk kriteri olarak açıklık ve seçiklik'i almış olan Descartes'a göre, açık ve seçik olarak tasavur ettiğimiz herşey doğrudur. Bu söz, yine ona göre, ancak Tanrı'nın var ve mükemmel bir varlık olması ve bizde olan herşeyin ondan gelmesi sebebiyle geçerlidir. Nitekim o, bu konudaki sözlerini şöyle sürdürmüştür:

" Fikirlerimiz ve kavramlarımız gerçek ve Tanrı'dan gelen şeyler olduklarından, açık ve seçik olan bütün kısımlarında doğrudurlar".⁸

⁷ Descartes, *Meditations*, III, s.84-85; *Metafizik Düşünceler*, III, s.175-176.

⁸ Descartes'a göre, fikirlerin fikir olmak bakımından *formel gerçeklikleri*, ayrı ayrı şeylerin fikri olmak bakımından da *objektif gerçeklikleri* vardır. Fikirler arasında, ona göre, formel gerçeklikleri bakımından değil, objektif gerçeklikleri bakımından fark vardır; ve fikirler objektif gerçekliklerine göre sınıflandırılırlar. Descartes, bu konuda şunları söylemiştir: "Herhangi bir fikrin, bir düşüncenin, düşünen cevherin bir tavrı, bir bilinç hali olmak bakımından, diğer düşünce veya bilinç hallerinin gerçekliğine eşit bir gerçekliği vardır. Herhangi bir bilinç içeriğini tanıtmak görevini üstlenmiş olan bir fikir, ancak tasavur edilebilirliği bakımından diğer bilinç hallerinden ayrılır. "Kırmızı" , "gök", "irade" ya da "zevk" fikrini, hep böyle biliyoruz. Bu fikirler, bazı düşünme tarzları olarak ele alınırsa, aralarında hiçbir fark ve eşitsizlik yoktur. Fakat onları, birisi, bir şeyi, diğeri, başka bir şeyi gösteren hayaller olarak gözden geçirince, birbirinden farklı oldukları apaçıktır. Bu fikirlerden bazıları, bana, benimle doğmuş, bazıları yabancı ve dışarıdan gelmiş, bazıları ise tarafımdan yapılmış ve icadedilmiş gibi görünüyor. Mutlak, ebedî, sonsuz, değişmez, herşeyi bilen, herşeye gücü yeten ve kendinden dışarıda var olan bütün şeylerin yaratıcı olan bir Tanrı'yı anlamama yarayan fikrin, şüphesiz, sanki cevherleri gösteren fikirlerden daha fazla objektif gerçekliği vardır" (Olivier Lacombe, *Descartes*, (çev.Mehmet Karasan), s.54-55; 56; Descartes, *Discourse on the Method*, IV, s.53. Descartes, *Metafizik Düşünceler*, s. 176; 180-181.) Descartes, ayrıca, objektif ve formel varlığı birbirinden ayırır. Ona göre, objektif olarak var olmak, düşüncede var olmaktır. Formel olarak var olmak ise, kendiliğinden var olmak, yani her türlü fikrin dışında var olmaktır. Böylece Descartes, örneğin, mekânın formel olarak cisimlerde- çünkü mekân, yer kaplayan maddenin ana sıfatıdır- objektif olarak da

Descartes'a göre, Tanrı bilinmedikçe, başka hiçbir şey hakkında kesin bir bilgi elde edilemez. Descartes, bu konuda aynen şunları söylemiştir: "Düşünce, kendinde birtakım ispatların teşkiline yarayan bazı genel kavramlar da bulur. Bu ispatlar onu, bu fikirlerin doğruluğuna öyle mutlak bir şekilde inandırır ki, o, bu ispatları yaptığı sırada, bu genel kavramların doğruluğundan şüphe edemez. Örneğin, düşüncede "sayı" ve "şekil" fikirleri bulunduğu gibi "eşit sayılara başka eşit sayılar eklenince, toplamları da eşit olur." ve bunun kadar apaçık başka birçok ortak kavram vardır; bunlarla "bir üçgenin iç açıları toplamının iki dik açığa eşit olduğu" ... vb gibi apaçık şeyleri ispat etmek kolaydır. Düşünce, bu kavramları ve buna benzer kavramlardan çıkardığı sırayı fark ettiği müddetçe, onların hakikatinden pek emindir; fakat düşünce, daima bu kadar dikkatle bahsi geçen bu kavramları ve sırayı düşünemediğinden, açık-seçik kavramadığı bütün şeylerin doğruluğundan şüphe etmekte haklıdır. Dolayısıyla, kendini yaratana bilinceye kadar kesin ve şüphesiz hiçbir bilgi edinemeyeceğini çok iyi görür .

Descartes, açık ve seçildiğin garantörü olarak gördüğü Tanrı ile ilgili sözlerini şöyle sürdürür: "...Fakat, bir Tanrı'nın var olduğunu anladıktan sonra, aynı zamanda, herşeyin ona bağlı olduğunu ve onun asla aldatıcı olmadığını da anladığım için, bunun sonunda açık ve seçik olarak kavradığım herşeyin, doğru ve kesin bir bilgisini ediniyorum....Uyumuş dahi olsam, zihnime apaçık olarak gelen herşey, mutlaka doğrudur. Böylece, her bilginin doğruluk ve kesinliğinin ancak ve yalnız Tanrı'nın bilgisine bağlı olduğunu açıkça görüp anlıyorum. Öyle ki, onu bilmeden önce, başka hiçbir şeyi tam olarak bilemezdim".¹⁰

"Eğer dikkatimi tam olarak anladığım şeyler üzerinde yettiği kadar durdurur ve bu şeyleri ancak karanlık ve karışık bir tarzda anladığım öteki şeylerden ayırt edersem, şüphesiz hakikatin doğru bilgisine ulaşacağım. Böylece, tamamiyle aşikârdır ki, insan doğası, insan, ruhla bedenden mürekkep oldukça, Tanrı'nın mutlak ve yüksek iyiliğine rağmen, bazan yanılmak ve aldanmaktan kendini kurtaramaz."¹¹

Esasında, dikkat edilecek olursa, Descartes'a göre, insan zihni kendi kesinliğini kendisi sağlamaktadır. Bu kesinlik, yani düşüncenin kendi kendisine uygunluğundan dolayı doğan kriter, Tanrı'dan gelmez. Tanrı, düşüncenin, kendi kendisine sağladığı bu kesinliğin ve apaçıklığın garantisidir sadece.

geometricinin düşüncesinde var olduğunu söyler. (Bkz. Descartes, *Metafizik Düşünceler*, s. 203.)

⁹ Descartes, *Felsefenin tikeleri*, s. 34-35.

¹⁰ Descartes, *Metafizik Düşünceler* V, s. 230-231; *Meditations* V, s.95-96; *Felsefenin İlkeleri* I,s.45,dipnot 2.

¹¹ Descartes, *Metafizik Düşünceler*, IV, s. 218; VI, s. 260.

Şu halde, anlaşıldığı üzere, Descartes'in epistemolojisinin temelinde, Tanrı fikri vardır; herşey, Tanrı'dan ötürü vardır ve ondan başlayarak anlaşılır.

Abstract

The Place of God in Descartes' Epistemology

Descartes aims to arrive at clear and distinct reliable and absolute knowledge about reality. By achieving his goal, he begins to doubt all kinds of knowledge through the methodic doubt. At the end of doubting, he arrived at the idea that he can not doubt about his doubting and therefore he can not doubt about his existence which is aware of doubting. Lastly, he reached to the idea that Cogito ergo sum which is a kind of clear and distinct knowledge. Cogito, the first principle, reached by intuition is the basis for Descartes' philosophy to prove the existence of God and existence of external world.

At the centre of his philosophy, there is the idea of God, and therefore everything exists because of God and everything can be comprehended through the idea of God.

Kaynaklar

Descartes, Rene: *Discourse on the Method*, Great Books of the Western World, Encyclopaedia Britannica Inc., Chicago, London, 1952.

—————: *Meditations on First Philosophy*, Great Books of the Western World, Encyclopaedia Britannica Inc., Chicago, London, 1952.

—————: *Metot Üzerine Konuşma*, (çev. Mehmet Karasan), İstanbul, 1986, MEB, IV.Bsk.

—————: *Metafizik Düşünceler*, (çev. Mehmet Karasan), İstanbul, 1967, MEB, III.Bsk.

—————: *Felsefenin tükelleri*, (çev. Mehmet Karasan), İstanbul, 1988, MEB.

Eralp, Vehbi: *Descartes Fiziğinin Metafizik Temelleri*, *Felsefe Semineri Dergisi I*, İstanbul, 1939, I.Ü.Ed. Fak. Yay. No:99.

Lacombe, Olivier: *Descartes*, (çev. Mehmet Karasan), Ankara, 1943, İdeal Mtb.

Gökberk, Macit: *Felsefe Tarihi*, Ankara, 1974, Bilgi Mtb, III.Bsk.

Timuçin, Afşar: *Descartes*, İstanbul, 1976, Hilal Mtb, II.Bsk.

Weber, Alfred: *Felsefe Tarihi*, (çev. Vehbi Eralp), İstanbul, 1974, III. Bsk.